

# שלושה מעגלי זהות: יהודי, הומניסט, ציוני

## מקורותיה של המחשבה החילונית היהודית במאה ה-20\*

### שניאור עינם

העם היהודי מצוי במשבר-זהות ארוך, ממושך ועמוק מזה מאה ושמונים שנה. משבר זה מאיים על קיומנו. למעשה, מדי יום יש פחות יהודים בעולם. ולא מפני שהורגים בהם, חלילה, ולא מפני שרודפים אותם – אלא משום שהשתייכות זו לעם היהודי שוב אינה אומרת להם כל דבר משמעותי. אין הם מתכחשים למוצאם, אינם בושים בו ואינם מסתירים אותו: למוצא זה אין עוד משמעות קונקרטיה כלשהי בחייהם.

בחברה פתוחה וחופשית, שאינה בודקת השכם והערב בציציותיו של האדם במצב שהאדם עצמו מנוכר לרגש דתי-רליגיזווי, ו"מות האלוהים" עבורו הוא עובדה מוגמרת (שאפשר אולי להצטער עליה, אך אי-אפשר לשנותה), הקשר שלו לקהילה היהודית-הדתית (או הפסבדו-דתית) מתרופף והולך. זאת ועוד: ידיעתו את התרבות העברית מעטה ביותר, אם בכלל, אך לעומת זאת הוא ידען לא-מבוטל בתרבות המערבית בכלל, ובתרבות הספציפית של החברה בתוכה הוא חי – בפרט. אך טבעי, איפוא, שהוא פונה לחברה הכללית, לאותו חלק ממנה שאף הוא אבד לו אלוהיו, וחווה את הווייתו כחלק מן התרבות המערבית הכוללת, באמצעות תרבותו המקומית הספציפית. בתוך חברה זו הוא נטמע והותך. זה מצבו של חלק ניכר מצעירי היהודים בארצות המערב, ומכיוון שרוב העם היהודי שאינו יושב בציון מצוי במדינות המערב, הרי ברור להיכן פניו של העם היהודי, אלא אם ייעשה מעשה רב איזשהו, שישנה מגמה זו מיסודה.

### תימני ברחובות וילנה

באומרנו, כי מזה מאה ושמונים שנה מצוי העם היהודי במשבר-זהות, חייבים אנו בהסבר מה היה קודם לכן, לפני מאה ושמונים השנה, ומהו אותו דבר, או דברים, שגרמו למשבר. וכשמבקשים אנו לדעת מה היה קודם למאה ושמונים השנים, חייבים אנו לומר מאימתי קודם לכן. נקודה זו ראוי לחדדה.

על פי תפיסתה של היהדות האורתודוקסית לגווניה השונים, הזהות היהודית רציפה, הרצונית, עקבית ומתמשכת מאברהם אבינו ועד קץ הימים. (אולי לא מאברהם אבינו, שהרי הוא קדם למתן תורה, אבל ודאי מימי משה רבנו ועד אחרית הימים.

לא כן אנחנו, היהודים החופשיים. אנו יודעים ומודעים לכך שהשהות היהודית עברה ועוברת שינויים ומהפכות, משמע – היא נתונה להתפתחות היסטורית. על כן, בבואנו לדבר על זהות יהודית עלינו לתחום את התקופות השונות במונחים ההיסטוריים. ואכן, מיבנה וחכמיה (מאה ראשונה לספירה) ועד לראשית האמנציפציה (ראשית המאה ה-19) קיימת זהות יהודית מוצקה, רציפה הרמונית ועקבית, על פיה מזהים היהודים את עצמם מבית ועל פיהם הם מזהים מן החוץ. כדי להדגים זאת אפשר לקחת – באופן דמיוני כמובן – דמות מן המאה החמישית-שישית לסה"נ, כגון ינאי הפייטן, איש ארץ ישראל (שחלק מן הציבור מכיר את

\* מתוך: יעקב מלכין (עורך), תרבות היהדות החילונית - הגות חדשה בישראל, הוצאת כתר וספריית היהדות החילונית 2006, עמ' 250-259. כתיבה של עשרים וארבעה מחשובי ההוגים בישראל על הנושאים: התפתחות ההגות היהודית החילונית ומקורותיה ביהדות ובתרבות העמים; מעמדה של האישה ביהדות; בעיית "מיהו יהודי" והגדרת הזהות הלאומית היהודית; הומניזם ויהדות - מוסר חילוני ביהדות כיוורון של הורם הנבואי בתנ"ך. היהדות החילונית בישראל - פנים בתרבותה ובמעמדה; אלהים בעיני יהודים חילוניים. לקריאת ההקדמה ותוכן העניינים ראה: <http://www.free-judaism.org/76882/tarbut>

פיוטו "ויהי בחצי הלילה", שנשתררב להגדה של פסח), ולשלחו בחוצות וורמס, עירו של רש"י, בזמנו של רש"י (המאה ה-11). ללא צל של ספק, יהודי וורמס ורש"י בראשם היו מזהים אותו כיהודי והוא היה מזהה אותם כיהודים. ומה שלא פחות חשוב לצורך ענייננו – הגויים של וורמס היו מזהים אותו כיהודי.

דוגמא שנייה: ניקח בדמיוננו יהודי מצנעא, מלפני מאתיים שנה, ונשלח אותו לרחובות וילנה מלפני מאתיים שנה. ללא צל של ספק, הוא היה מזהה את יהודי וילנה כיהודים, הם היו מזהים אותו כיהודי, והגויים היו מזהים אותו כיהודי. נשאלת השאלה: מה היה משותף להם עד כדי כך, שאנו יכולים לומר בביטחון גמור שאכן הן הגויים והן היהודים היו מזהים אותו כיהודי? (למותר לציין, שלו עשינו כזאת עם חלק ניכר מאוד מן היהודים בני-זמננו, לא רש"י ולא יהודי וילנה, ואף לא הגויים של וורמס ושל וילנה, היו מזהים אותם כיהודים). והלא הם אינם בני טריטוריה אחת, הם אינם בני היסטוריה אחת (שהרי ההיסטוריה של יהודי צנעא נקבעה על פי האירועים במרחב בו היתה נתונה, וכך ההיסטוריה של יהודי וילנה, ולשתי הקהילות היתה השפעה מעטה ביותר על המתרחש במרחבים אלה) והם אינם בני שפה אחת, שכן מרבית היהודים ברובה של התקופה (מיבנה ועד לאמנציפציה) לא ידעו ולא דברו ולא כתבו עברית, אם ידעו בכלל קרוא וכתוב. לאלה מביניהם, שידעו, היתה לשון כתובה משותפת; אבל מבחינת ההיגוי ודאי היו מתקשים מאוד להבין יהודי ממקום מרוחק.

גם אמונה משותפת לא היתה להם, שכן באמונה היהודית אין עיקרים מחייבים, ואין לך דבר שלא חלוקים עליו. די אם ניקח שני יהודים טובים ומקובלים, כגון רבי יהודי הלוי ורבי משה בן מימון, ונבדוק כיצד ריה"ל מבין את מושג המצוות וכיצד הרמב"ם מבין אותו; כיצד ריה"ל מבין את מושג ארץ ישראל וכיצד הרמב"ם מבין אותו. על פי תפיסתו של הרמב"ם, הבנות ואמונות מן הסוג של ריה"ל קרובות לעבודת אלילים ובכל זאת, לא היה עולה בדעתו להוציא אדם מחזיק בדעות כאלה מכלל ישראל.

### המכנה המשותף – ההלכה

אמת-המידה העיקרית שלהם – של ריה"ל ושל הרמב"ם, של יהודי צנעא ויהודי וילנה – היתה: קבלת ההלכה הרבנית כחוקה. הן ריה"ל והן הרמב"ם קבלו את ההלכה הרבנית כחוקתם וחיו ומתו על פי פרטיה ודקדוקיה של חוקה זו. באמרינו "חוקה", כוונתנו למערכת טוטלית של חוקים, תקנות וגזרות, המקיפים את כל תחומי הווייתו של האדם, אתו יהודי דמיוני מצנעא, מלפני מאתיים שנה, אשר אחזנו בציציות ראשו ושילחנו בחוצות וילנה, אילו רב עם יהודי אחר בצנעא עירו ושבת ידו של בעל-ריבו, על פי איזו מערכת משפטית היה נשפט? ובכן, היו פותחים את "משנה-תורה", קודקס-החוקים המונומנטלי של רבי משה בן מימון, המכונה בפי העם "היד החזקה", ספר "נוזיקים", הלכות "חובל ומחזיק"; היו מוצאים בו את הסעיף המתאים, ועל פיו היה נידון. ואם יהודי מוילנה, מלפני מאתיים שנה, היה שובר ידו של חברו, על פי איזו מערכת משפטית היה נידון? בדיוק כמו אותו יהודי מצנעא.

במלים אחרות – לעם היהודי בין "יבנה" לאמנציפציה אין טריטוריה משותפת ואין היסטוריה משותפת; השפה משותפת להם באופן חלקי ומועט ביותר; אך יש חוקה משותפת.

לכל חוקה יש הנחות מובלעות (אימפליציטיות) הכרחיות. אחת מהן, מחויבת-ההיגיון ומשותפת לכל חוקה שאפשר להעלות על הדעת, היא, שהחוקה מקובלת

כסמכות על אלה שהיא חלה עליהם. החוקה האמריקנית מניחה א-פריורי, שהאומה האמריקנית מקבלת אותה כחוקה. וכאשר בשנות השישים של המאה שעברה ערערו על עקרון זה אחדות מן המדינות המרכיבות את אמריקה, פרצה מלחמה שהפילה יותר קורבנות מכל מלחמה שקדמה לה.

### ההלכה – גורם מפריד

אף להלכה הרבנית הנחה מוקדמת זו: כל העם היהודי מקבל את ההלכה הרבנית כחוקתו. דבר זה היה נכון ותקף, מיבנה ועד לאמנציפציה. לא לפני יבנה, שהרי ידוע לכל שאז היו כתות מכתות שונות ומשונות בישראל: פרושים, צדוקים, ביתוסים, איסיים, נוצרים... (אמר רבי יוחנן: "לא גלו ישראל עד שנעשו כ"ד כיתות של מינים". ירושלמי, סנהדרין, י). כל אחת מן הקבוצות הללו ראתה עצמה כיהודים הטובים עלי אדמות, אך בדרך כלל לא הוציאה את זולתה "מחוץ לגדר". היו רבים אלו עם אלו, לעתים עד שפך דם, אך היו מתחתנים אלו באלו והיו נושאים ונותנים אלו עם אלו. אך מיבנה ואילך, מי שלא קבל על עצמו את ההלכה הרבנית כחוקתו, כיחידות כקבוצות, הוצא "מחוץ לגדר". ודבר זה היה תקף עד לאמנציפציה. מן האמנציפציה ואילך, יותר ויותר יהודים אינם רואים עוד בהלכה הרבנית את חוקתם. זו עובדה. יכול מישהו לשמוח עליה ויכול אחר להיעצב בגינה, אך איש אינו יכול להתכחש לה; זו עובדה מוכחת בעליל. כיום אין איש יכול לומר, שהדבר המשותף לכל הרואים עצמם קשורים לחטיבה האנושית הקרויה עם יהודי, הוא ההלכה הרבנית. אדרבא, ההלכה הרבנית היא זו שאינה משותפת לעם היהודי, שברובו אינו רואה בה חוקה מחייבת, והוא חלוק ושסוע בינו לבין עצמו אפילו לגבי היחס להלכה כמקור השראה וכביוגרפיה רוחנית שלו. ראשיתו של התהליך בקומץ יהודים שנתאפשר להם לפרוץ את חומות הגטו, ומרגע שעשו זאת – התמוטטו אושיות הזהות היהודית בת שמונים הדורות. כל התנועות שקמו לעם היהודי במאה וחמישים השנים האחרונות התייחסו לבעיה כבדה זו. אצל רובן זו היתה הבעיה המרכזית. אך לפני שנפרוש את ספקטרום הדעות, ראוי להתייחס בקצרה לאותה תנועה – אם אפשר לכנותה לתנועה, ואולי מוטב לומר תהליך – שילד בסופו של דבר את הפוליס החדשה, את המדינה המערבית ההומניסטית, דמוקרטית, אזרחית ולאומית – תהליך האמנציפציה.

### ההשכלה ממוטטת חומות הגטו

העם היהודי או מוטב לומר גדוליו, חכמיו ומנהיגיו, אינם שותפים לתהליך ההשכלה, וודאי אינם נמנים על יוזמיו, הוגיו ולוחמיו. אדרבה, רבים מהם מתנגדים לתהליך התנגדות נמרצת ביותר. ברשימה המכובדת של יוצרים, הוגים, אומנים ומנהיגים, המהווים באישיותם, במעשיהם וביצירתם את תהליך ההשכלה – אין אף לא יהודי אחד. (למען האמת ראוי לציין, שיש יהודי אחד שתרומתו משמעותית ביותר לתהליך ההשכלה ושמו אכן מופיע בה במקום של כבוד, אלא שקהילתו מצאה אותו דווקא בשל כך בלתי ראוי להיות אחד מבניה והחרימה ונידתה והוציאה אותו, את ברוך דה שפינוזה, אל "מחוץ לגדר"). כללו של דבר, העם היהודי פוגש את ההשכלה ואת האמנציפציה ורעיונותיה בלתי ערוך ובלתי מוכן מבחינה חברתית, כלכלית והחמור מכל – מבחינה רוחנית. ואכן, קומץ יהודים שנתאפשר לו לפרוץ את חומות הגטו מוטט את אושיות העם היהודי ואין הוא מתאושש מכך עד עצם היום הזה. אין הדבר מקרי.

יהודי אשכנז עסקו מקדמת דנא במוסדות החינוך שלהם אך ורק במה שהם מכנים 'ד' אמות של הלכה. במוסדות החינוך והלימוד של הקהילה למד היהודי "תורה" מינקותו עד זיקנתו, בעיקר תלמוד בבלי, בשיטה המסוימת שהתפתחה והשתכללה מרש"י ובית מדרשו ואילך. לעומתו, היהודי בקהילת ספרד למד מינקותו עד זיקנתו את מכלול המקצועות היהודיים בימיו וגם "תורה". במוסדות-החינוך של הקהילה. ודאי שלימודי התורה היו עיקר והשאר טפל להם, אך היהודי בספרד היה פתוח לעולמות נוספים. אין צורך לפרט או להאריך במסגרת זו בעניין העושר שנתעשרה התרבות היהודית כתוצאה מפתיחות זו (ואולי במשהו, בעקיפין ובעקיפי עקיפין, גם התרבות המערבית כולה). למן גירוש ספרד משתלטת, לצערנו, השיטה האשכנזית. בכל רחבי תפוצות ישראל (להוציא כמה קהילות שאינן דומיננטיות עוד בהווייתו של העם היהודי, כמו איטליה) עיקר לימודו ועיונו של היהודי הוא "ד' אמות של הלכה". להסתגרות יש תוצר-נלווה, שהוא בלתי-נמנע לכל סוגי הסגירות ולכל סוגי החברות, מהוטנטוטים ועד לאסקימואים: הניוון. בשלוש-מאות השנים שבין גירוש ספרד וראשית האמנציפציה מתפתחים בעם היהודי סימני ניוון מדאיגים ביותר. אנו לא נביא כאן אלא כמה דוגמאות, שהן בבחינת אילוסטרציה בלבד.

### הסגירות היתה לרועץ

בשנת 1666, "שנת הדבר" שלאחר השרפה הגדולה של לונדון, נס ניוטון הצעיר, בן ה-24, מקמברידג, אל חוות אמו בוולסטרופ. שם קנה את המנסרות המשולשות, ערך בהן את ניסוייו והגיע לתגליתו המופלאה: "האור הלבן תמיד מורכב, ולהרכבות דרושים תמיד כל הצבעים היסודיים..." הוא כותב בספרו על האופטיקה (אותו הוא מפרסם רק בשנת 1704). באותה שנה (1666) הוא אף הוגה את הרעיון לפיו "הרוח המחזיק כוכב-לכת במסלולו הוא פרופורציוני הפוך לריבוע מרחקו ממרכז מסלולו", ומניח את יסודות המכניקה (את הספר הזה "פרינציפיה מטמטיקה" הוא מפרסם רק כעבור 21 שנה). באותה שנה עצמה, בה לייבניץ וניוטון הצעיר (כל אחד בנפרד, וללא ידיעת האחד על מעשה רעהו) מפתחים את החשבון האינפיניטסימלי – כל גדולי ישראל (להוציא קומץ שנער יספרם) עסוקים באופן אינטנסיבי באחת הבעיות "המרתקות" ללא ספק: האם שבתאי צבי הוא משיח בן-יוסף או משיח בן-דוד. הגאון מוילנה, שחי מאה שנה אחרי ניוטון, אינו יודע דבר וחצי דבר על כוח הגרביטציה. הגאון חי בתקופת המהפכה הצרפתית, אך כמוהו כרוב חכמי ישראל לא הבינו את משמעותן של ההתפתחויות, אם בכלל שמעו עליהן. סגירותם היתה להם לרועץ שהרי – כפי שכבר נאמר – העם היהודי פוגש את ההשכלה בלתי-מוכן מכל בחינה שהיא, ופגישה זו ממוטטת את אושיותיו. לו אירופה של ראשית המאה הקודמת היתה מקבלת ומיישמת את עקרונות ההשכלה כפי שהם מקובלים ומיושמים היום, היה העם היהודי מתמוטט, קרוב לודאי, תוך חמישים שנה. אך אירופה, כידוע, אינה מעכלת בקלות את רעיונותיה שלה, ומאטים השנים האחרונות, הנן, בין השאר, מאבק מתמשך בין אלה הרוצים לקדם את תהליך ההשכלה, לבין אלה המנסים לסובב את הגלגל לאחור. בין אלה לאלה בלתי-יהדות אירופה בת אלף השנים.

### המודרנה אויבת ההלכה

נחזור אל קשת-הדעות בעם היהודי, המנסה להגיב לנסיבות החדשות שנוצרו. בצדה האחד של הקשת – היהדות האורתודוקסית הקלאסית. אפשר לאפיין את גישתה בדבריו של ה"חתם סופר", מגדולי דבריה ורבה של פטרבורג: חדש אסור מן התורה. ובלשונו, תפקידנו כיהודים אחד ויחיד – לשמור ולשמר תורת המצוות, ואת זאת נעשה באמונה עד יום מותנו. כל השאר הוא בעייתו של הקב"ה: הוא ברא את העולם, יפתור נא בעצמו את בעיותיו, וכל שומר נפשו ירחק מן ה"מודרנה" ומכל הקשור בה. האורתודוקסיה הקלאסית מסרבת, איפוא, להכיר במצב החדש, ובודאי שאינה נענעת לו, בבחינת "אנו בשלנו והעולם בשלו, יש להיצמד עתה ביתר שאת לד' אמות של הלכה".

### התבוללות התנועה היהודית הגדולה בעולם

בקצה השני של קשת-הדעות נמצאים היהודים המתבוללים. אם לתמצת את דעתם במשפט אחד, אפשר לומר כך: העם היהודי שאנחנו בניו ובנותיו – עד גדול, חשוב ועצום, שהשפיע רבות על תולדות המחשבה האנושית ואולי אף על תולדות האנושות – סיים את תפקידו ההיסטורי. יש לנו עבר מפואר, אבל אין לנו עתיד משותף. להתפזר, איפוא! איש לאהליו! ימצא כל אחד את פתרונות במסגרת האמנציפטורית החדשה. כך אמר היינריך היינה שהתנצר; כך אמר היינריך מרקס, אביו של קרל מרקס, שהמיר את דתו ודת בני משפחתו; כך אמר אייזק ד'יזראלי, אביו של בנג'מין ד'יזראלי, סופר ידוע בזמנו ("העם שממנו באתי לא העמיד בעשר המאות האחרונות אף לא עשרה חכמים שראוי לשמוע את אשר אמרו"). והם נפרדים מן העם היהודי ללא שוב. קבוצה זו היא אולי הגדולה ביותר בעם היהודי. אין אנו מכנים אותה תנועה, שהרי היא דוגלת בשיטת "איש לאהליו", אבל זו, לצערנו, "התנועה היהודית" הגדולה בעולם.

אם נחזור לצדה השני של הקשת, נמצא לפני הקצה האורתודוקסי הקלאסי את הנאו-אורתודוקסיה, מבית-מדרשו של ר' שמשון רפאל הירש, אם נסכם את עמדתו במשפט אחד, הרי הוא זה: תורה עם דרך-ארץ. וכך אומר ר' שמשון רפאל הירש לתלמידיו: הגויים מאפשרים לכם ללמוד באוניברסיטאות שלהם – לימדו. היו המצטיינים במקצועותיכם, היו המהנדסים הטובים ביותר, הרופאים הטובים ביותר וכן הלאה, אך תורה ומצוות, עד אחרון הפרטים, נקיים כמסורת אבותינו. "אחז בזה וגם מזה אל תנח ירך". והוא מקים בית-מדרש לרבנים, המאחד תורה ומדע (פרנקפורט על נהר מיין). הרעיון מתפשט, ור' עזריאל הילדסהיימר מקים בית-מדרש דומה בברלין. בתי מדרש אלה העמידו שלושה-ארבעה דורות של יהודים מרתקים, אשר לדאבון לבנו לא היו ידועים כמעט בין המשכילים המצויים, לא בארץ ולא בעולם. אך כל זה כלה עם כיליונם של יהודי אירופה.

### הפרדת הדת מהלאומיות הציונית ומתנגדיה

קרוב יותר למרכז הספקטרום נמצא את היהודים הרפורמיים, ואלה מהווים מהפכה של ממש. ניתן לסכם את משנתם כך: יש להילחם על שוויון-זכויות-וחובות גמור – במסגרת המדינה האזרחית-לאומית-אמנציפטורית החדשה, ההולכת ונרקמת באירופה. מלוא הזכויות והחובות: אזרחות מלאה משמעה גם לאומיות מלאה, זו הלאומיות החדשה ההולכת ונוצרת באירופה. וכאן, לראשונה, מופרד בהווייתו של היהודי הלאום מן הדת, על בסיס תפיסת-הלאום החדשה: אזרחות-לאומיות. מכאן ואילך, על-פי תפיסתם של הרפורמים, תיגזר לאומיותו של היהודי מן המקום בו הוא התאזרח, כלומר: יהודי בעל אזרחות גרמנית יהיה בן הלאום

הגרמני, ובן דת משה מבחינת דתו. כפי שיש בני הלאום הגרמני שהם פרוטסטנטים, קלוויניסטים, בפטיסטים וכיוצא באלה, כן יהיה גרמנים בני דת משה. וכיוצא בזה לגבי יהודי שנתאזרח בצרפת. זאת כלפי חוץ. כלפי פנים הם לא פחות מהפכניים. את דת משה זו יש לתפוס בשתי הידיים ולנערה, לעדכנה, לשנותה ולהתאימה לרוח התקופה. מהפכה של ממש, איפוא, מבית ומחוץ.

מבחינה רעיונית, הרפורמה היא היפוך גמור של תפיסת הציונות. אף הציונות הפרידה בין דת ללאום בהווייתו של היהודי, אלא שהציונות רואה ביהודי, קודם כל וראשית לכל – בן הלאום היהודי. כיצד קרה שהתנועה הרפורמית, שהיא הניגוד הרעיוני והמעשי של הציונות, הפכה לאחד המרכיבים הדומיננטיים בתנועה הציונית – על כך במקום אחר.

בהמשך הספקטרום נמצא את היהודים המהפכניים: סוציאליסטים, קומוניסטים, בונדיסטים ושאר ה"יסטים", אשר המשותף, לכולם, בהקשר בו אנו דנים, הוא האמונה, שהמהפכה שעברה על אירופה עד כה היא כאין וכאפס לעומת המהפכה העתידה לבוא, ולכשתעבור על אירופה המהפכה העתידית – תיפתר ממילא גם הבעיה היהודית. כיצד תיפתר? בזאת היו חלוקים: הסוציאליסטים כל פי דרכם, והבונדיסטים על פי דרכם, וכן הלאה.

למעשה, אפשר לחלק את כל קשת הדעות לשלוש קבוצות, המתנגדות לציונות התנגדות נמרצת ביותר: האורתודוקסיה למינה – הקלאסית והניאו-אורתודוקסיה – מתנגדת לציונות בלהט, ורואה בה מרידה ובגידה בעבר הסמכותי של העם היהודי, קרי – בהלכה כחוקה. הרפורמים, וכן ליברלים שונים, מתנגדים לציונות בשם ההווה: אירופה מציעה לנו פתרון קביל. יותר מכך, אירופה מציעה לנו את הפתרון הראוי: שוויון-זכויות-וחובות, אזרחות ולאומיות מלאות בחברות שהן עצמן שיא הקדמה, ועל כן ראוי להיאבק כי ימומש הדבר עד תום. המהפכנים למיניהם מתנגדים לציונות בשם העתיד. הם טוענים כנגד הציונים: אתם אנכרוניסטים, עוסקים בפתרון על בסיס לאומי טריטוריאלי, אבל העתיד הוא על-לאומי ואל-לאומי, ובמסגרת עתיד זה יש לחפש את הפתרון גם לבעיה היהודית.

### הציונות ראתה את הנולד

אלה בשם העבר, אלה בשם ההווה ואלה בשם העתיד. ומה אמרו הציונים? נגדיר אותה את הציונות ונשוב אחר-כך ונפרש כל מלה בהגדרה. הציונים אומרים: לעת הזאת אין מנוס ואין פתרון אלא בריכוזו של העם היהודי בטריטוריה משלו, תוך נטילת אחריות על כל מהלכי חייו.

לעת הזאת, פירושן של שתי מלים אלו, שהציונות אינה אורתודוקסיה חדשה, אלא תנועה מדינית-חברתית מודרנית, רציונלית וביקורתית (במובן של רפלקסיה עצמית). אין היא רואה עצמה כפתרון-נצח. ברור לחלוטין, שאם יהיה מין אנושי בעוד 150 שנה, ויהיו בתוכו כאלה הרואים עצמם כיהודים, הבעיות שיעמדו בפניהם יהיו כה שונות וכה רחוקות מכל מה שאנו מסוגלים להעלות בדמיוננו, שאין בידנו אלא לאחל להם שיקומו להם חכמים שיציעו פתרונות המתאימים לתקופתם, ומנהיגים שינהיגו אותם לביצועם של אותם פתרונות. מצמד-המלים לעת הזאת נגזר, שציוני הגון והתנועה כולה, אם היא הגונה, חייבים לקום בכל בוקר ולשאול עצמם: האם עדיין אנו רלוונטיים, האם הפתרון הציוני הוא עדיין הפתרון?

ניתן לומר – לפחות עד כתיבת שורות אלה – שהציונות והציונים קראו נכון את המפה הפוליטית-היסטורית והיטיבו לקרוא מכל האחרים. על-פי כל אמת-מידה

אובייקטיבית, למטרות וליעדים שהציבה לעצמה הציונות - היא ראתה את המציאות נכוחה יותר מכל האחרים.

### פרלמנט יהודי במקום הלכה רבנית

אין מנוס ואין פתרון. זוהי תמצית התפיסה הרדיקלית של שלילת הגולה (ולא "התפוצות" כפי שנוהגים לומר בימנו). הציונים חשו, הבינו והעריכו, שבנתונים הקיימים בעולם המערבי של מדינה אזרחית דמוקרטית אין סיכוי לעם ישראל לשרוד. ואכן, קצב התמעטותו של העם היהודי מדהים. הקהילה היחידה הגדלה באופן מתמיד ושיטתי הוא קהילת היהודים במדינת היהודים. בתחילת המאה חיו בארץ כ- 50,000 יהודים, ואנו מתקרבים לסיומה בלמעלה מ- 5,000,000 יהודים, הווה אומר - למעלה מפי-מאה: קשה להפריז בעצמת המעשה הציוני.

ריכוזו בטריטוריה משלו. אמרנו טריטוריה ולא אמרנו איזו, שהרי הכול יודעים שהיה קונגרס שלם שהוקדש לויכוח על נושא זה, והיון ציונים טובים שהטיפו לטריטוריה אחרת, ואין להוציאם בשל כך מהגדרת הציונות שלנו: הם היו ציונים טובים. מה גם שהרצל, מחולל הציונות, היה טריטוריאליסט, ואין בכוונתנו להוציא אותו מהגדרת הציונות.

נטילת אחריות עצמית על כל מהלכי החיים. זהו המסד וגם הטפחות של הרעיון הציוני: החזרת החברה היהודית לריבוי-הפנים של המחויבות האנושית, מטאטוא רחובות ועד לחינוך ומחקר, מבריאות ועד לביטחון, מחריש וקציר עד ליצירת שירה, ספרות, תיאטרון, מוסיקה וכיו"ב. ועיקר העיקרים, לב הדברים כולם - פרלמנט יהודי המחוקק את חוקיו כריבון אוטונומי. לא עוד הלכה רבנית - על כך היה קונסנזוס מן השמאל הקיצוני ועד לציונים הדתיים. פירוש הדבר, כפי שקרא לכך פינסקר, אוטואמנציפציה, דהיינו - כל עקרונות האמנציפציה, בעצמנו ועל עצמנו. התוצאה היא - יצירת פוליס יהודית חדשה, המושתתת על עקרונות חדשים, ילידי האמנציפציה וההומניזם. לדאבון לבנו, לאחר כמאה שנות ציונות וכחמישים שנה למדינת היהודים, אנו מתקשים ליישם עקרונות אלה, בעיקר בתחומי חירות המצפון והדת.

כדי שהדברים לא יישארו בעמימותם, נשרטט את האפשרויות שנפתחו בפני היהודי בפוליס שלו, בה הוא יכול להביא לביטוי מרבי את ריבוי-הפנים של האדם.

### שלושה מעגלי זהות יהודית וחילונית

שלושה מעגלים קונצנטריים יש בזהותו של היהודי החילוני הציוני, אין אפשרות להיכנס לפנימי שבהם מבלי לעבור את החיצוניים, ואין לצאת מן הפנימי שבהם מבלי לעבור את החיצוניים. ומרכזם, בליבו של האדם, משותף. אינטגרטיביות והרמוניות אלו בין שלושת המעגלים הן אופציה שנתאפשרה עם כינון הפוליס היהודית.

### המעגל הראשון - ההומניסטי

המעגל ההומניסטי, זה המעגל האוניברסלי. אנו מאמינים ודוגלים בעקרונות-היסוד של ההומניזם. עקרונות אלה קודמים לכל מחויבות אחרת לעם, לגזע, לדת, למין ולמשפחה, ואחדים מהם הם בבחינת ייהרג ובל יעבור. נדגים כוונתנו.

אנו, מדינת היהודים, הבאנו אדם למשפט. למשפט-צדק כך אמרנו. הבאנו אותו בדרך-לא-דרך ובניגוד לחוק הבין-לאומי. העמדנו אותו למשפט. דנו אותו למוות. תלינו אותו. שרפנו את גוייתו. פיזרנו את אפרו בים, על מה נידון אדולף אייכמן?

על חוקי ארצו? לא זו בלבד שלא עבר עליהם, אדרבא – הוא קיימם ככתבם וכלשונם. על חוקי ישראל לא יכול היה לעבור, משום שלא היתה קיימת בשעת פעולתו. אדולף אייכמן עבר על עקרונות-יסוד של האדם באשר הוא אדם, אותם עקרונות ששום כוח בעולם אינו יכול ואינו רשאי לבטלם, ובשםם חייב האדם לבגוד ולמרוד בארצו, בעמו, בגזעו, במינו ובמשפחתו.

דוגמה אחרת: אחד משלושת החטאים החמורים ביותר אליבא דיהדות הרבנית, היא עבודה זרה, האסורה בעשרת הדיברות, והיא תלחם בה עד חרמה. לעומת זאת, יהודי הרואה בהומניזם את המעגל הראשון של הווייתו, ילחם בכל כוחו ומאודו למען חופש האמונה והפולחן של כל פרט בחברתו, כל זמן שאין בפולחן זה התנגשות בעקרון הומניסטי אחר.

### המעגל השני – היהודי

המעגל היהודי. אנו ההומניסטים, אנו אלה המשתדלים ליישם את העקרונות האוניברסליים במקום מושבנו בנסיבות המיוחדות לנו ובאינטראקציה מתמדת עם הביוגרפיה הרוחנית שלנו, קרי – התרבות העברית עתיקת היומין. כללו של דבר-הפרקסיס שלנו. בחברה המערבית האמנציפטורית-הומניסטית יש הסכמה כללית על עקרונות-היסוד, אם יש חילוקי דעות, אלה אינם בהכרח על בסיס לאומי, אלא בין הומניסטים בעלי דעות או גישות שונות, השונות והמיוחדות הן בפרקסיס. בני התרבות הצרפתית לעולם יגשימו אחרת מבני התרבות האנגלית את אותם רעיונות עצמם. השפה, הגיאוגרפיה, הביוגרפיה הרוחנית והנסיבות הנגזרות מכל אלו – שלא לדבר על מנטליות, טמפרמנט וכן הלאה – הם המכתיבים את השוני.

מעשה-הציונות יצר אפשרות של פרקסיס יהודי על בסיס אותם עקרונות הומניים אמנציפטוריים. פרקסיס כזה במירבו אפשרי רק בפוליס עצמאית, וזאת יצירה ציונית. הפרקסיס בא לידי ביטוי על פני שלושה ממדים, שלוש קואורדינטות שעליהן נטוים, נארגים והווים חיי החטיבה האנושית, חיי הציבור.

האחד – לוח חיי האדם. לידתו (כיצד מתייחסת אליה החברה בטקסים, סמלים, מעשים וכיו"ב); ברית-מילה (כן או לא? ולמה? מה משמעותה בעינינו?); בר-המצווה, חתונה, לידת הילדים, גירושין, מוות. אלה הדברים הקורים, או היכולים לקרות, בחיי האדם. כיצד החברה מחלקת חיי-אדם אלה, כיצד היא מתייחסת לאירועים שעל ציר חייו, וכיצד היא מגיבה עליהם – זה ציפור-נפשה של תרבות חיה. שם נפגשים כל המעגלים, במאוזן ובמאונך, על כל הסתירות וההשלמות שלהם.

השני – לוח השנה. דברים שאמרנו לגבי לוח חיי האדם יפים אף ללוח השנה. השלישי – חיי חברה וכלכלה. היחסים החברתיים-כלכליים הם הלוח של כל תרבות. לכאורה, מעשה-רקמה זה הוא כולו פרי אידיאות צעירות שהסעירו את העולם ואת אבות הציונות, וכולם לקוחים מה"כאן ועכשיו".

### המעגל השלישי – הציוני

המעגל הציוני. מבין היהודים, אנו אלה המאמינים, שלעת הזאת אין מנוס ואין פתרון אלא בריכוזו של העם היהודי בארצו, ונטילת אחריות עצמית על כל מהלכי החיים.

סוף דבר, הוויית חיים כוללת – על כל ריבוי-הפנים שבה, על סתירותיה והשלמותיה, על המתחים שבין האפשר, הראוי וההכרחי לבין העבר, ההווה והתקווה – הם-הם הווייתה הרוטטת של תרבות חיה, שעוד נכוננו לה עתידות.